

Inovácie v rekreačných službách z hľadiska lesných podnikov Innovations in recreational services from forestry holdings point of view

Zuzana Sarvašová

Národné lesnícke centrum – Lesnícky výskumný ústav Zvolen

Abstrakt

Rekreačné služby prinášajú nové možnosti príjmov pre vidiecke oblasti. Príspevok popisuje úlohy jednotlivých aktérov v inovačnom procese a formy ich kooperácie na základe 3 prípadových štúdií zo Slovenska, kde vystupujú lesnícke subjekty ako kľúčoví aktéri. Ide o úspešné prípady realizácie rekreačných služieb v Štátnych lesoch TANAP-u, kde ponúkajú bezbariérové turistické chodníky pre širokú verejnosť, v Lesoch SR š.p., kde realizujú projekt Lesnícky skanzen, ktorý spája rekreáciu, vzdelávanie a PR aktivity a projekt neštátneho lesného podniku Urbár Veľký Klíž využívajúci lokálne zdroje pre rozvoj turistiky vo svojich lesoch.

Hlavnými metódami spracovania prípadovej štúdie je analýza dokumentov a štandardizovaný rozhovor. Cieľom práce je identifikácia aktérov a podporných a obmedzujúcich faktorov kooperácie v rekreačných službách z hľadiska lesných podnikov.

Výsledky poukazujú na významnú úlohu medzisektorovej kooperácie a podporných nástrojov politik rozvoja vidieka a regionálneho rozvoja.

Abstract

Recreational services bring new possibilities of income for rural areas. The paper describes the tasks of individual actors in innovation process and forms of their cooperation on the basis of 3 case studies from Slovakia, where forestry subjects are key actors. The studies illustrate successful examples of recreational services implementation, being provided by State forests of TANAP that offer barrier free trails for a broad public, on the territory of the state enterprise Lesy SR where they implement the project Forestry Open-Air Museum. This project connects recreation, education and PR activities. Another project is of non-state forest enterprise of the Urbarium Veľký Klíž that uses local resources for tourism development in own forests.

Main methods of case study are analysis of documents and standardized interview. The aim of the work is to identify actors, and supportive as well as impeding factors of cooperation in recreational services from the viewpoint of forest enterprises.

The results demonstrate significant role of intersectoral cooperation and of supportive

measures of rural development and regional development policies.

Kľúčové slová:

rekreačné služby, aktéri, multifunkčné využitie lesa, prípadová štúdia, kooperácia

Key words:

Recreational services, stakeholders, multiple use of forests, case study, co-operation

Úvod

Cestovný ruch je v súčasnosti jedným z najrýchlejšie sa rozvíjajúcich priemyselných odvetví. Rekreačné služby poskytujú nové zdroje príjmov pre vidiecke oblasti spojené s diverzifikáciou výroby tradičných odvetví poľnohospodárstva a lesníctva. Povaha cestovného ruchu je viazaná veľmi teritoriálne. Turista musí prísť na určité miesto, alebo do určitého regiónu vo vidieckych oblastiach, aby bol schopný "konzumovať" ponúkaný produkt – rekreačnú službu. Príjmy generované z rekreačných služieb ostávajú na vidieku a zvyčajne si vyžadujú miestne znalosti a pracovnú silu (SAARINEN 2003). Všetky tieto vlastnosti robia rekreačné služby obzvlášť zaujímavé, pokiaľ ide o rozvoj vidieka.

Avšak, napriek tomu, že ide o odvetvie výrazne sa rozvíjajúce v celej Európe, z pohľadu úrovne inovácií (zavádzania nových produktov, postupov) nie je hodnotené veľmi vysoko (NYBAKK ET AL. 2005, RAMETSTEINER ET AL. 2005). Inovácie sú dôležitým prvkom konkurencieschopnosti a sú považované za jeden z ukazovateľov predvídania budúceho vývoja lesných podnikov (RAMETSTEINER ET AL. 2005). Pri realizácii novej myšlienky a využítí z nej vyplývajúcej príležitosti, je nevyhnutným predpokladom kooperácia kľúčových aktérov ako partnerov. Tí aktéri, ktorí majú informácie a prístup k zdrojom, hrajú veľmi dôležitú úlohu. V európskom kontexte sa pre rekreačné služby v mnohých prípadoch používajú lesné plochy, ktoré nie sú vo výlučnom vlastníctve podnikateľa. To prináša nielen otázky vlastníckych práv, ale aj stretý záujmov rôznych skupín užívateľov lesa (MATILAINEN A LÄHDESMÄKI 2009).

Na prekonanie týchto problémov je úspešné riešenie v prepojení a kooperačnej stratégii (VIRKKALA 2006). Typické úspešné príklady rekreačných služieb na vidieku v súvislosti

s využívaním lesa, sú založené na komplexnej spolupráci - kooperácii partnerov na projekte, pri zabezpečení činnosti bez ktorej by samotné projekty nefungovali.

Tento príspevok si kladie za cieľ identifikovať aktérov ako aj objasniť podporné a obmedzujúce faktory ich kooperácie z hľadiska lesných podnikov.

Materiál a metódy

Zvolené výskumné metódy vy-chádzajú z metodológie empirickej sociológie. Hlavnými metódami spracovania problematiky sú kvalitatívna a kvantitatívna analýza dokumentov a štandardizovaný rozhovor. Na ich základe sme spracovali vzorové prípadové štúdie úspešnej realizácie rekreačných služieb lesníckymi subjektami. Výsledkom je sumarizácia a identifikácia zúčastnených aktérov a foriem kooperácie subjektov lesného hospodárstva pri zavádzaní rekreačných služieb. Identifikácia podporných a obmedzujúcich faktorov integrácie rekreačných služieb do trhového mechanizmu prispeje k rozvoju trhových vzťahov v lesníctve s významným dopadom na kvalitu života vo vidieckom priestore.

Primárne empirické údaje tvoria prípadové štúdie (**tabuľka 1**). Ide o výberové zisťovanie prípadových štúdií vzorových príkladov úspešných projektov.

Tatry bez bariér

Štátne lesy TANAP-u spravujú a obhospodarujú lesný pôdny fond, stavby a zariadenia slúžiace lesnému hospodárstvu, ktoré sú vo vlastníctve štátu na území TANAP-u a PIENAP-u a v ich ochrannom pásme. V ich správe je aj takmer 600 km turistických chodníkov. Zámerom projektu „Tatry bez bariér“ je sprístupniť aspoň časť národného parku ľuďom so zníženou schopnosťou pohybu. Turistické trasy pre handicapovaných majú vhodnú úpravu povrchu, sú v teréne vyznačené a majú inštalované informačné tabule. K dispozícii je aj informačná brožúra, kde sú základné informácie o turistických trasách s ich popisom a informácie o ďalších zariadeniach a miestach, ktoré majú bezbariérový prístup.

Lesnícky skanzen

V Čiernom Balogu fungovalo už od roku 1983 dobrovoľné zoskupenie mladých aktivistov pri záchrane Čiernohorskej železnice v rámci Stromu života. Lesy SR š. p., OZ Čierny Balog prišiel s myšlienkou vybudovať vo Vydrovskej doline Lesnícky skanzen. Tento zámer a existencia

Čiernohorskej železnice vyvolal potrebu miestnej spolupráce, čo vyústilo k rozvoju ďalších aktivít. Vznikli turistické informačné kancelárie a rozvíjajú sa projekty využitia územia pre cestovný ruch a rekreáciu, rekonštruuje sa a vybudováva nová infraštruktúra, tvoria sa spoločné propagačné materiály, propaguje sa región.

Turistika v Klížskych lesoch

Urbárska spoločnosť obce Veľký Klíž združuje asi 600 vlastníkov poľnohospodárskej a lesnej pôdy s celkovou výmerou 786 ha. Podhorská obec Veľký Klíž sa nachádza na území pohoria Trábeč, v okrese Partizánske. Návštevníkom urbárskych lesov ponúkajú rôzne rekreačné služby: napr. ubytovanie v hájovni, drevené náradie na cvičenie a systém 9-tich okružných chodníkov na 652 ha lesa, kde je možnosť sa oboznámiť s urbárskymi lesmi a otestovať svoje vedomosti vo vedomostnej súťaži.

Dodatkové informačné zdroje (letáky, tlačové správy, prezentácie, projektová dokumentácia a pod.) sme vybrali na základe cieleného zberu údajov, zabezpečujúceho vhodné dáta. Rozhovory boli urobené osobne v rokoch 2008-2009, s použitím jednotnej metodiky pre vedenie štruktúrovaného tematického interview. Tento prístup dovoľoval flexibilnú konverzáciu, ktorá ale zaistovala, že sa preberú všetky hlavné témy (Patton, 2002). Vybrané témy pre rozhovor pokrývali kritické aspekty kooperácie a boli zamerané špeciálne na zmapovanie kľúčových aktérov a ich úlohy, ako aj faktorov podmieňujúcich úspešnosť projektu:

- Základná charakteristika, popis aktivity
- Chronológia a implementácia
- Najdôležitejší aktéri a ich úlohy
- Kritické momenty, problémové situácie
- Podporné faktory
- Výstupy a výsledky
- Závery a odporúčania

Získané údaje sme analyzovali na základe vytvorenej typológie ideálneho prípadu. Takto zvolená klasifikácia vytvára predpoklady pre jednoduché kvalitatívne porovnanie (PATTON, 2002). Typológia a jej charakteristiky vyplynuli z analyzovaných údajov počas spracovania prípadových štúdií. Pre zvýšenie kvality výstupov a zníženie rizika nesprávnej interpretácie, bol opis prípadov kontrolovaný opytovanými osobami.

Analýzy a výsledky

Analýzou prípadových štúdií sme bez ohľadu na rôznorodosť ponúkaných rekreačných služieb identifikovali zúčastnených parťakov (aktérov). Z hľadiska kooperácie medzi nositeľom projektu (myšlienky) a ďalšími skupinami zainteresovaných aktérov (stakeholderami) sme popisali rôzne formy kooperácie, založené na nasledovných charakteristikách:

Formálnosť vzťahu (formálna - neformálna): Formálny vzťah medzi hlavným aktérom a ďalším je väčšinou založený na písomnom zmluvnom základe. Neformálny vzťah je typický ústnou dohodou, alebo ako výsledok diskusie.

Spôsob komunikácie: sme klasifikovali na základe pravidelnosti a formálnosti do dvoch kategórií: oficiálna a neoficiálna komunikácia. Pri oficiálnej strane komunikujú pravidelne na formálnych stretnutiach, z ktorých môže byť zhotovená aj zápisnica. Pri neoficiálnej komunikácii, napriek tomu, že môže byť živá, ide o nepravdivé stretnutia a diskusie, kde sú veľmi dôležité osobné vzťahy.

Typ kooperácie: sme posudzovali na základe nasledovných párových charakteristík: horizontálna – vertikálna kooperácia a jedno-sektorová – medzisektorová kooperácia.

Horizontálna kooperácia je z hľadiska teórie definovaná ako kooperácia podnikov v rámci jednej úrovne produkcie (napr. medzi cestovnými kancelárkami navzájom).

Vertikálna kooperácia sa odohráva medzi podnikmi v rámci výrobného reťazca (majiteľ lesa – spracovateľ dreva).

Jednosektorová kooperácia – rozumieme ako kooperáciu v rámci jedného sektora, alebo odvetvia, v tomto prípade lesníctva.

Medzisektorová kooperácia – t.j. kooperácia medzi podnikmi z iných výrobných sektorov (lesníctvo – cestovný ruch)

Zhrnutie výsledkov analýzy foriem kooperácie uvádzame v **tabuľke 2**. Kooperáciu medzi lesnými podnikmi a ďalšími popísanými aktérmi môže v každom z prípadov označiť ako vertikálnu, nakoľko ide o vzťahy v rámci poskytovania služieb.

Podporné a brzdiace faktory sme identifikovali z prípadových štúdií podľa odpovedí respondentov. Pre zjednodušenie sme ich rozdelili na základe nasledovnej klasifikácie:

Ekonomické faktory vyplývajú najmä z možnosti finančného zabezpečenia projektu a ide napr. o úvery, podporu z verejných zdrojov, dostatok vlastných finančných zdrojov a pod.

Legislatívne faktory ovplyvňujú aktivity subjektu na základe napr. právnej subjektivity pozemkového spoločenstva, možnosti štátneho podniku podnikat' a pod.

Sociálne faktory sa odvíjajú najmä od vzťahov v rámci kooperačných vzťahov, ako je angažovanosť jednotlivcov, vytvorený networking, ale zaraďujeme sem aj poskytnuté poradenstvo a informácie.

Enviromentálne faktory vyplývajú z teritoriálnych daností a špecifik napr. prírodné podmienky prostredia, stupeň ochrany prírody a pod.

Technologické faktory predstavujú najmä vybudovanú a dostupnú infraštruktúru, úroveň technického vybavenia a možnosti jeho zdokonalenia. *Ostatné faktory* zahrňujú niektoré nezaraďované oblasti ako je napr. byrokracia.

Výsledky analýzy podľa klasifikácie jednotlivých faktorov uvádza **tabuľka 3**:

Diskusia

Teoretické aj empirické skúsenosti z európskeho lesníckeho priestoru dokumentujú možnosti zavádzania inovácií v oblasti tovarov a služieb. RAMETSTEINER ET AL. (2005) analyzujú viaceré úspešné príklady zavádzania inovácií v lesníctve z krajín strednej Európy. Z ich záverov v oblasti inovácií rekreačných služieb vyplýva, že lesnícke subjekty len vo veľmi malej miere konkurujú vo vidieckych oblastiach takzvanému agroturizmu spojenému s pobytom na farme. Preto je dôležité nájsť naozaj inovatívnu myšlienku, ktorá má veľkú šancu na úspešnú realizáciu. Ako podporné faktory vo väčšine prípadov boli identifikované dotácie a kooperácia napríklad s profesionálnymi inštitúciami v oblasti marketingu rekreačných služieb. Ďalší rozvojový potenciál vidia v konkrétnych kombinovaných ponukách ubytovania a out-doorových aktivít pre špecifické skupiny zákazníkov. Veľa verejných subjektov ponúka rekreačné služby zdarma, alebo za veľmi nízke ceny, čo vytvára veľmi obtiažnu situáciu pre konkurujúce privátne subjekty. Tie môžu byť úspešné v tejto oblasti najmä so špecifickými produktmi ako napríklad semináre pre manažérov, zážitkové adrenalinové pobyty a pod. V súlade s niektorými týmito zisteniami je aj poznatok z analýzovaných prípadových štúdií. Finančné faktory, ako vlastný kapitál, dotácie, sponzorská zmluva, respektíve získanie nenávratného finančného príspevku, boli rozhodujúce pre úspešnosť projektu. Rozvoj ponúkaných služieb do budúcnosti je možný v skvalitnení vybavenia, rozšírení ponuky

a koncentrovani sa na špecifickú klientelu (napr. rodiny s deťmi, telesne hendikepovaní návštevníci, dôchodcovia).

Podobne veľký a nevyužitý potenciál pri zavádzaní inovácií v lesníctve vidia GIESSEN *et al.*(2007) v rámci EÚ iniciatívy LEADER. Tu je možnosť zapojenia sa lesníckych subjektov do aktívnych medzi-sektorových sietí. Vytvorením Miestnych Akčných Skupín v rámci Programu rozvoja vidieka 2007-2013 je možné vzhľadom na prírodný potenciál Slovenska, ktorý ponúka možnosti na množstvo aktivít v lese, dosiahnuť pokrok v rekreačných službách poskytovaných lesníckymi subjektami.

Napriek spomínaným možnostiam je stále účasť lesníckych subjektov v rekreačných službách nedostatočná. Ako brzdiace faktory pre rozvoj cestovného ruchu spätého s lesom sa stále objavujú finančné problémy pri predfinancovaní investícií, nedostatočná informovanosť a slabá spolupráca pri propagácii produktu. Špecifické obmedzenia vyplývajú pre štátne subjekty, kde verejnoprospešné činnosti sú ponúkané pre širokú verejnosť „zdarma“.

Z podporných faktorov je potrebné vyzdvihnúť kooperáciu medzi jednotlivými subjektami pri riešení problémových situácií (úver, administratíva) ako aj pomoc pri marketingu (PR). V týchto prípadoch sa tiež potvrdila ako kľúčová zaangažovanosť hlavných aktérov a ich entuziazmus. Pre úspešnú realizáciu projektu v súkromnom sektore bola využitá podpora z predvstupových fondov EÚ. Na úrovni regiónov sa otvárajú pre lesnícke subjekty možnosti zapojiť sa do rozvojových aktivít v rekreačných službách v rámci iniciatívy LEADER, alebo lokálnych iniciatív starostov a záujmových združení.

Záverčné zhrnutie

Slovenské lesné hospodárstvo je založené na trvalo udržateľnom zabezpečovaní všetkých funkcií lesa. Predpoklady lesníctva pre poskytovanie služieb na báze sociálnych funkcií lesa (rekreačnej, zdravotnej, estetickej) vyplývajú z veľmi pestrých prírodných a porastových pomerov lesných spoločenstiev.

Predstavené prípadové štúdie sa sústreďujú na úspešné inovačné projekty, ktoré využívajú lokálne zdroje pre rozvoj služieb v oblasti cestovného ruchu a rekreácie.

Z pohľadu lesníckych subjektov je esenciálnou podmienkou úspešnosti zavádzania inovácií v rekreačných službách využitie osobitostí lokálneho prostredia a dobrá kooperácia rôznych

aktérov. Výrazný podporný vplyv má samozrejme aj dostupnosť informácií a finančných zdrojov.

Zoznam citovaných prác

GIESSEN, L., BOCHER, M., ORTNER, M., TRÄNKNER, S., 2007: Integrated Rural Development as Pathway for Innovations – An Unexploited Potential for Forestry, mail communication.

MATILAINEN, A., LÄHDESMÄKI, M., 2009: Nature-based entrepreneurship in private forests - The preconditions for the sustainable co-operation between private forest owners and entrepreneurs Reports 48. 73 p.

NYBAKK, E., VENNESLAND, B., LUNNAN, A., 2005: Innovation in non-timber products and services in Norwegian forestry. Manuscript. Norwegian Forest Research Institute

PATTON, M. Q. 2002: Qualitative research & evaluation methods. 3rd ed. Thousand Oaks, CA, Sage Publications. 688p.

RAMETSTEINER, E., WEISS, G. KUBECZKO, K., 2005: Innovation and Entrepreneurship in Forestry in Central Europe. European Forest Institute Research Report 19. Brill 2005. 179 p.

SAARINEN, J., 2003: The regional economics of tourism in Northern Finland: the socio-economic implications of recent tourism development and future possibilities for regional development. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 3: 2, 91–113.

VIRKKALA, S., 2006: What is the role of peripheral areas in a knowledge economy? —A study of the innovation processes and networks of rural firms, Paper presented at the Conference “Innovation Pressure”, Tampere, Finland, http://www.proact2006.fi/index.phtml?menu_id%416&lang%41

Podakovanie

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0692-07

Kontakt:

Ing. Zuzana Sarvašová, PhD.

Národné lesnícke centrum – Lesnícky výskumný ústav Zvolen

T.G. Masaryka 22, 960 92 Zvolen, Slovenská republika

telefón: 00421 45 5314 124, e-mail:

sarvasova@nlcsk.org

Tabuľka 1. Prípadové štúdie

Príklad	Nostiteľ projektu	Popis
Tatry bez bariér	Štátne lesy TANAPu	Bezbariérové turistické chodníky pre širokú verejnosť
Lesnícky skanzen	Lesy SR, š.p.	Rekreácia, vzdelávanie a PR aktivity
Turistika v Klížskych lesoch	Urbár Veľký Klíž	Ubytovanie, turistika a lesná pedagogika

Tabuľka 2. Zúčastnení aktéri a formy kooperácie

Prípadová štúdia Nositeľ projektu	Aktéri	Forma kooperácie
Tatry bez bariér ŠL TANAPu	1. HARTMANN-RICO a.s.	Formálna, oficiálna, medzisektorová
	2. Reklamná agentúra MY&VY	Formálna, neoficiálna, medzisektorová
	3. Vydavateľstvo DANSTA	Formálna, neoficiálna, medzisektorová
	4. Slovenský zväz telesne postihnutých športovcov	Neformálna, neoficiálna, vertikálna, medzisektorová
Lesnícky skanzen Lesy SR, š.p. OZ Čierny Balog	1. Občianske združenie VYDRA VIDiecka Rozvojaová Aktivita	Formálna, oficiálna, vertikálna, medzisektorová
	2. ČHŽ - Čiernohorská železnica, n.o.	Formálna, oficiálna, vertikálna, medzisektorová
	3. Obec Čierny Balog	Formálna, oficiálna, vertikálna, medzisektorová
	4. Miestni podnikatelia	Formálna, oficiálna, vertikálna, medzisektorová
Rekreácia v Klížskych lesoch Urbárksa spoločnosť obce Veľký Klíž	1. Občianske združenie ALEA - Agentúra pre podporu lesníckych a ekologických aktivít	Formálna, neoficiálna, vertikálna, jednosektorová
	2. Susedná urbárska spoločnosť	Formálna, neoficiálna, horizontálna, jednosektorová
	3. Obec reprezentovaná starostom	Neformálna, neoficiálna, vertikálna, medzisektorová
	4. Miestni remeselníci	Formálna, oficiálna, vertikálna, medzisektorová
	5. Miestne záujmové združenia (Poľovnícke združenie, Klub turistov)	Formálna, oficiálna, vertikálna, jedno/medzisektorová

Tabuľka 3. Najvýznamnejšie podporné a brzdiace faktory

Prípadová štúdia	Podporné faktory	Brzdiace faktory
Tatry bez bariér	<i>Sociálne:</i> osobné vzťahy, informácie, vyjasnené kompetencie <i>Technologické:</i> infraštruktúra - chodníky	<i>Environmentálne:</i> povodeň na Bielom potoku v Pieninskom národnom parku
Lesnícky skanzen	<i>Ekonomické:</i> vlastný kapitál <i>Technologické:</i> infraštruktúra - ČHŽ, vlastný areál	<i>Legislatívne:</i> obmedzené možnosti získavania dodatkových finančných zdrojov cez granty pre štátny podnik
Rekreácia v Klížskych lesoch	<i>Sociálne:</i> osobné vzťahy, nadšenie aktérov <i>Technologické:</i> základy infraštruktúry - hájenka	<i>Ekonomické:</i> preklenutie úverom od susedného urbáru <i>Ostatné:</i> byrokracia pri projektoch štrukturálnych fondov, nedostatok informácií